

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КАФЕДРА ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Проректор з науково-методичної
та навчальної роботи

О. Б. Жильцов

2014 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА

НАВЧАЛЬНОГО СПЕЦКУРСУ

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВОКАЛУ

Галузь знань – 0202 «Мистецтво»

Спеціальність – 8.02020401 «Музичне мистецтво»

Додаткова спеціалізація – «Викладання вокалу»

Освітньо-кваліфікаційний рівень – «магістр»

Інститут мистецтв

2014 – 2015 навчальний рік

Розподіл годин звірено з робочим навчальним планом. Структура типова.

Заступник директора з науково-методичної
та навчальної роботи

А.О. Таранник

Робоча програма навчального спецкурсу «Методика викладання вокалу» для студентів галузі знань 0202 «Мистецтво» спеціальності 8.02020401 «Музичне мистецтво» додаткової спеціалізації «Викладання вокалу» освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр».

Розробник: **Пляченко Тетяна Миколаївна**, доктор педагогічних наук, професор кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка.

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри інструментально-виконавської майстерності Інституту мистецтв
Протокол від 1 вересня 2014 року № 1.

Завідувач кафедри
інструментально-виконавської майстерності

Г. М. Пляченко

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	3
СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	5
I. Опис предмета навчальної дисципліни	5
II. Тематичний план навчальної дисципліни	6
III. Програма навчальної дисципліни	10
Модуль 1 (лекційний)	10
Модуль 2 (практичний)	16
Орієнтовний репертуар для проведення практичних занять	18
IV. Навчально-методична карта дисципліни	23
V. Завдання для самостійної роботи	24
VI. Індивідуальна навчально-дослідна робота	25
VII. Система поточного та підсумкового контролю	28
VIII. Методи навчання	31
IX. Методичне забезпечення спецкурсу	31
X. Рекомендована література	32
Основна	32
Додаткова	32

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Формування методичної компетентності майбутнього викладача музичного мистецтва здійснюється у процесі засвоєння студентами фахових методик та спецкурсів зі спеціалізації, одним із яких є «Методика викладання вокалу». Цей спецкурс розрахований на студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр», які здобувають додаткову кваліфікацію «Викладач вокалу».

Робоча програма навчального спецкурсу «Методика викладання вокалу» є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено на основі освітньо-професійної програми підготовки магістрів відповідно до навчального плану галузі знань – 0202 «Мистецтво», спеціальності – 8.02020401 «Музичне мистецтво»; рекомендацій МОН України (лист № 1/9-736 від 06.12.2007 р.) «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра»; Наказу МОН України від 09.07.2009 р. № 642 про кредитно-модульну систему організації навчального процесу.

У програмі визначено: 1) обсяг вокально-методичних знань, які мають опанувати студенти, що набувають спеціалізацію «Викладання вокалу» відповідно до освітньо-професійної програми ОКР «магістр»; 2) групи фахових компетенцій, необхідних для індивідуального вокального навчання учнів і студентів, визначених на основі освітньо-кваліфікаційної характеристики ОКР «магістр»; 3) розподіл навчального матеріалу за модулями (змістовими модулями) та академічного часу для його засвоєння; 4) форми й види навчальної діяльності студентів у процесі засвоєння спецкурсу; 5) необхідне методичне забезпечення та систему оцінювання навчальних досягнень студентів з методики викладання вокалу.

Мета викладання дисципліни – формування *вокально-методичної компетентності* майбутніх викладачів музичного мистецтва, які здобувають додаткову кваліфікацію «Викладач вокалу».

Завдання навчального курсу:

- ознайомлення студентів з фаховими вимогами до викладача вокалу та специфікою професійної діяльності педагога-вокаліста в загальноосвітніх і мистецьких навчальних закладах;
- вивчення студентами принципів організації навчання у вокальному класі й засвоєння технології складання робочих навчальних програм з постановки голосу (сольного співу);
- ознайомлення студентів з будовою співацького апарату та класифікацією співацьких голосів;

- дослідження механізму співацького дихання та звукоутворення;
- засвоєння методів роботи над вокальними вправами, вокалізами й вокально-художніми творами;
- формування у студентів навичок самостійної роботи з науково-методичною літературою, уміння добирати й систематизувати вокально-технічний матеріал та педагогічний репертуар;
- розвиток дослідницьких умінь студентів у процесі виконання індивідуального навчально-дослідного завдання.

Міждисциплінарний взаємозв'язок.

Засвоєння спецкурсу «Методика викладання вокалу» передбачає інтеграцію знань, умінь і навичок з таких навчальних дисциплін: постановка голосу (сольний спів); хоровий клас; концертмейстерський клас; музична педагогіка.

У результаті вивчення методики викладання вокалу студент має опанувати такі **компетенції**:

- вокально-теоретичні (володіння знаннями про будову співацького апарату та функції звукоутворюючих органів, класифікацію співацьких голосів та методи їх розвитку, фахові вимоги до викладача сольного співу та систему навчання у класі сольного співу, зміст навчального репертуару для різних типів співацьких голосів та методи його засвоєння);
- вокально-методичні (здатність добирати й систематизувати репертуар для різних типів співацьких голосів; уміння застосовувати на практиці методи розвитку співацького голосу у процесі роботи над вправами, вокалізами, вокальними творами; здатність моделювати на практичних заняттях основні види діяльності викладача сольного співу);
- дослідницькі (здатність до науково-пошукової діяльності у процесі виконання індивідуального навчально-дослідного завдання з методики викладання вокалу).

На вивчення спецкурсу «Методика викладання вокалу» навчальним планом відведено 144 години, з них: 24 год. лекційних занять, 24 год. – практичних, 8 год. – індивідуальна робота, 8 год. – модульний контроль, 80 год. – самостійна робота студентів.

Вивчення навчального спецкурсу «Методика викладання вокалу» завершується складанням заліку у I семестрі.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

I. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВОКАЛУ»

Курс: підготовка магістрів	Галузь знань, напрямок підготовки /спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень	Характеристика навчального курсу
<p>Кількість кредитів, відповідних ECTS: 4</p> <p>Кількість модулів: 2</p> <p>Кількість змістових модулів: 9</p> <p>Загальна кількість годин: 144</p> <p>Кількість годин на тиждень: 4</p>	<p>Шифр та назва галузі знань: 0202 «Мистецтво»</p> <p>Шифр та назва спеціальності: 8.02020401 «Музичне мистецтво»;</p> <p>Додаткова спеціалізація: «Викладання вокалу»</p> <p>Освітньо- кваліфікаційний рівень: «магістр»</p>	<p><i>Спецкурс</i></p> <p>Рік підготовки: I Семестри: I</p> <p>Аудиторні заняття: 56 годин : лекції – 24 год.; практичні – 24 год.; індивідуальна робота – 8 год.</p> <p>Модульний контроль – 8 год.</p> <p>Самостійна робота: 80 год.</p> <p>Форма підсумкового контролю: залік</p>

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВОКАЛУ»

МОДУЛЬ 1 – ЛЕКЦІЙНИЙ								
№ теми	Назви теоретичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекційних	Практичних	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Модульний контроль
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 Основні завдання та принципи вокальної педагогіки								
1.1	Завдання та напрямки розвитку вокальної педагогіки	2	1	1			1	
1.2	Сучасні вимоги до викладача вокалу. Специфіка фахової діяльності педагога-вокаліста	2	1	1			1	
1.3	Основні принципи та методи розвитку співацького голосу	2	1	1			1	
1.4	Організація навчання у вокальному класі. Практичні поради педагогам-початківцям	2	1	1			1	
	Разом	8	4	4			4	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 Співацький апарат: будова та функції звукоутворюючих органів								
2.1	Вікові особливості будови та розвитку співацького апарату	2	1	1			1	
2.2	Будова гортані та її робота під час співу. Вокальні функції голосових складок	2	1	1			1	
2.3	Органи дихання. Артикуляційний апарат. Резонатори (значення і практичне застосування)	2	1	1			1	
2.4	Процес звукоутворення. Положення звукоутворюючих органів під час співу	2	1	1			1	
	Разом	8	4	4			4	

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3								
Співацьке дихання								
3.1	Вокально-дихальний процес	2	1	1			1	
3.2	Опора дихання та звука	2	1	1			1	
3.3	Типи співацького дихання	2	1	1			1	
3.4	Організація співацького дихання	2	1	1			1	
	Разом	8	4	4			4	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4								
Вокально-художній звук								
4.1	Вокальний звук як фізичне явище	2	1	1			1	
4.2	Співацька позиція звука. Цілеспрямований співацький звук	2	1	1			1	
4.3	Атака співацького звука	2	1	1			1	
4.4	Вокально-художній звук. Фонетичний метод	2	1	1			1	
	Разом	8	4	4			4	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5								
Класифікація та коротка характеристика співацьких голосів								
5.1	Вікова періодизація розвитку співацького голосу	2	1	1			1	
5.2	Діапазон і регістри співацького голосу. Перехідні ноти	2	1	1			1	
5.3	Класифікація співацьких голосів	2	1	1			1	
5.4	Методи розвитку діапазону та згладжування регістрів	2	1	1			1	
	Разом	8	4	4			4	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6								
Форми і методи навчання у вокальному класі								
6.1	Загальні настанови. Структура заняття з вокалу	2	1	1			1	
6.2	Методи роботи над вокально-технічними вправами	2	1	1			1	
6.3	Засвоєння вокалізів	2	1	1			1	
6.4	Робота над вокальними творами	2	1	1			1	
МКР за темами лекційного модуля		4						4
	Разом	12	4	4			4	

МОДУЛЬ 2 – ПРАКТИЧНИЙ								
№ теми	Назви практичних розділів	Кількість годин						
		Разом	Аудиторних	Лекційних	Практичних	Індивідуальна робота	Самостійна робота	Модульний контроль
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 Формування навчального вокального репертуару								
1.1	Добір вокально-технічного матеріалу (вправ) для аудиторних занять з учнями, студентами	3	2		2		1	
1.2	Добір вокалізів для різних типів голосів	3	2		2		1	
1.3	Робота із збірками шкільного пісенного репертуару та українських народних пісень	3	2		2		1	
1.4	Добір арій із опер та романсів для різних типів співацьких голосів	3	2		2		1	
	Разом	12	8		8		4	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 Методика роботи над вокальними вправами й вокалізами								
2.1	Робота над вправами для розвитку співацького дихання. Формування навичок кантиленного співу	3	2		2		1	
2.2	Методи розширення робочого діапазону співака та рухливості голосу	3	2		2		1	
2.3	Вправи для розвитку вокальної дикції, артикуляції	3	2		2		1	
2.4	Методи роботи над вокалізами для різних типів голосів	3	2		2		1	
	Разом	12	8		8		4	

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3								
Методика роботи над вокальними творами								
3.1	Методи засвоєння творів шкільного пісенного репертуару	3	2		2		1	
3.2	Методи роботи над народними піснями (з супроводом та без нього)	3	2		2		1	
3.3	Форми й методи роботи над романсами	3	2		2		1	
3.4	Методика вивчення арій з опер у класі сольного співу	3	2		2		1	
МКР за темами практичного модуля		4						4
ІНДЗ		52	8			8	44	
	<i>Разом</i>	68	16		8	8	48	4
Усього за семестр		144	56	24	24	8	80	8

III. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВОКАЛУ»

МОДУЛЬ 1 (ЛЕКЦІЙНИЙ)

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Основні завдання та принципи вокальної педагогіки

Тема 1.1 (1 год.) Завдання та напрямки розвитку вокальної педагогіки. Вокальна педагогіка – багатопланова дисципліна, яка розвивається в кількох взаємопов'язаних напрямках і вирішує такі завдання: 1) вивчення основ теорії і методики формування, розвитку та збереження співацького голосу; 2) розвиток співацького голосу та функціонального вокального слуху учнів (студентів); 3) формування виконавської майстерності та культури співу; 4) прищеплення навичок сценічної діяльності.

Тема 1.2 (1 год.). Сучасні вимоги до викладача вокалу: володіння методологією розвитку співацького голосу; знання основ фоніатрії та фонопедії; знання основ психології та педагогіки; знання різноманітного за стилевими й жанровими ознаками вокального репертуару, вміння добирати та систематизувати його з урахуванням індивідуальних особливостей учня (студента); знання форм і методів індивідуальної вокальної та ансамблевої роботи; знання специфіки вокального навчання у різних навчальних закладах; систематичне підвищення власної вокально-виконавської майстерності; володіння функціональним вокальним слухом; підвищення власного науково-методичного рівня. *Специфіка фахової діяльності педагога-вокаліста:* володіння методикою постановки різних типів голосів; поєднання вокальних та інструментальних навичок; суб'єктивність ведення занять; поєднання педагогічної та концертно-виконавської діяльності.

Тема 1.3 (1 год.). Основні принципи та методи розвитку співацького голосу. Методи навчання у вокальному класі ґрунтуються на основних принципах формування й розвитку співацького голосу: 1) розуміння значення нейрофізіологічного фактора у формуванні вокальної техніки; 2) поступовий розвиток голосу; 3) одночасний розвиток усіх якостей співака; 4) індивідуальний підхід до кожного учня (студента).

Тема 1.4 (1 год.). Організація навчання у вокальному класі. Ґрунтується на взаємозв'язку всіх структурних компонентів уроку (психологічна підготовка до процесу співу, робота над вокально-технічними вправами, вивчення вокалізів, закріплення набутих навичок у процесі роботи над вокально-художніми творами, домашнє завдання). Структура навчального вокального репертуару майбутнього вчителя музики містить чотири основних розділи: традиційний класичний репертуар (арії з опер, романси, вокальні твори композиторів-класиків); народні пісні (з супроводом та без супроводу); твори сучасних композиторів; шкільний пісенний репертуар. *Практичні поради педагогам-початківцям:* створення на заняттях сприятливого психологічного клімату; поступове ускладнення навчальних вимог до учня (студента); ілюстрація викладачем вокального матеріалу на

високому професійному рівні (голос викладача – еталон, взірець для наслідування).

Основні поняття змістового модуля 1: вокальна педагогіка, вокальний клас (сольний спів, постановка голосу), співацький голос, методи навчання вокалу, принципи розвитку співацького голосу, організація навчання, навчальний вокальний репертуар.

Література основна: [1 – 5; 9 – 11].

Література додаткова: [13; 14; 19 – 24; 30; 34; 41].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Співацький апарат: будова та функції звукоутворюючих органів

Тема 2.1 (1 год.). Вікові особливості будови та розвитку співацького апарату. Характеристика розвитку артикуляційних органів та органів дихання у дітей. Робота співацького апарату у школярів різних вікових груп. Якісні характеристики звучання дитячих співацьких голосів домутаційного, мутаційного і постмутаційного періодів.

Тема 2.2 (1 год.). Будова гортані та її робота під час співу. Будова голосового апарату та функції голосоутворюючих факторів дорослої людини. Гортань, глотка, зів. Робота надгортанника. Акустичні властивості надскладкової та підскладкової частин голосового апарату. *Вокальні функції голосових складок.* М'язова структура голосових складок Вібрація голосових складок (дистонація, детонація). Характер змикання голосових складок та його вплив на якість звучання співацького голосу.

Тема 2.3 (1 год.). Органи дихання. Артикуляційний апарат. Резонатори. Бронхо-легенева система (трахея, бронхи, бронхіоли, ребра, грудна клітина, діафрагма). Роль діафрагми у співацькому процесі. Артикуляційний апарат (губи, зуби, язик, м'яке і тверде піднебіння). Надставна трубка (верхній відділ гортані, глотка, ротова і носова порожнини). Вплив купола й зіву на акустичні характеристики співацького звука. Резонатори, їх значення та практичне застосування (постійні та змінні, верхні й нижні, тверді і м'які резонатори).

Тема 2.4 (1 год.). Процес звукоутворення. Положення звукоутворюючих органів під час співу. Вдихання (нагнітання повітря одночасно через ніс і рот). Розширення нижньої частини легенів. Робочий стан діафрагми. Підскладковий тиск. Взаємодія повітряного струменю з голосовими складками. Положення язика, надгортанника, нижньої щелепи та м'якого піднебіння під час співу. Акустична установка. Міміка співака.

Основні поняття змістового модуля 2: гортань, голосові складки, артикуляційний апарат, резонатори, органи дихання, діафрагма, звукоутворення.

Література основна: [3; 4; 5; 8; 11].

Література додаткова: [14; 19; 25; 27; 35; 41].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Співацьке дихання

Тема 3.1 (1 год.). Вокально-дихальний процес. Дихання – основа співу. Три фази співацького дихання. Часове співвідношення вдиху та видиху у процесі співу. Особливості вдихання носом і ротом. Робота діафрагми під час вдихання та видихання. Плавний, спокійний, еластичний видих. Домінування звуку над диханням. Спрямування звуку в резонансовий пункт.

Тема 3.2 (1 год.). Опора дихання та звука. Об'єднана опора дихання та звука – гармонійна м'язова співдружність між диханням та звуком, між діафрагмою, черевним пресом та співацькою позицією звуку (резонансовим пунктом). Поняття імпедансу. Сильний та слабкий імпеданс. Непрямий показник імпедансу – комплекс відчуттів співацької опори. Відпрацювання методичного прийому: не збільшення сили видиху, а збереження вдихальної установки, що дає найкращий акустичний ефект за мінімальних витрат м'язової енергії.

Тема 3.3 (1 год.). Типи співацького дихання. Грудне дихання (верхньореберне або ключичне) здійснюється верхньою частиною легенів майже без участі діафрагми та черевного пресу; має малий запас повітря; призводить до перевтоми голосового апарату. Діафрагматичний або черевний тип дихання здійснюється з допомогою діафрагми, ребер та м'язів нижньої частини живота; збільшує місткість легенів, що сприяє природному, правильному звучанню голосу співака. Мішаний (нижньореберний-діафрагматичний) або грудо-черевний (косто-абдомінальний) тип дихання відзначається активною роботою м'язів грудної та черевної порожнин, а також діафрагми, є найбільш доцільним у вокальній педагогіці.

Тема 3.4 (1 год.). Організація співацького дихання. Принципи організації співацького дихання: вдих безшумний, спокійний, швидкий, одночасно через рот і ніс; рівномірна подача дихання до голосових складок; еластичний видих; ритмічна подача дихання при виконанні пауз та цезур; уміння користуватись як повільним глибоким вдихом, так і коротким та швидким; дихання природне, не напружене, зручне фізично; підняте м'яке піднебіння завжди сприяє робочому тону діфрагми (рефлекторний зв'язок); кантілений спів (основа вокального мистецтва) базується на економному м'якому видиху; форсований видих – причина псування голосу.

Основні поняття змістового модуля 3: співацьке дихання, стадії дихання, опора дихання та звука, імпеданс, типи співацького дихання, організація співацького дихання.

Література основна: [1 – 5; 8; 11].

Література додаткова: [13; 14; 19; 21; 30; 35; 41].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4

Вокально-художній звук

Тема 4.1 (1 год.). Вокальний звук як фізичне явище. Вокально-художній звук як найголовніший фактор вокально-сценічного мистецтва. Вокальний звук як фізичне явище. Акустичні характеристики співацького голосу: висота

звука (наслідок зміни частоти коливань голосових складок та їх сприйняття людиною); сила звука (наслідок зміни амплітуди коливань голосових складок, яка визначається розмахом коливань, сприйняття яких називають гучністю); тембр співацького голосу (відтінок забарвлення, характер, за яким відрізняються звуки однієї висоти від звуків іншої і завдяки якому звучання одного інструмента чи голосу відрізняється від звучання іншого; залежить від форми коливань звука і визначається кількістю та відносною силою, якістю обертонів, які супроводять основний звук). Резонування звука. Обертони. Співацька форманта. Вібрато.

Тема 4.2 (1 год.). Співацька позиція звука. Співацька позиція або резонансовий пункт (місце, точка відчуття упору вокально-дихальної енергії під час співу, завдяки якому голос може максимально посилитись і набути необхідного забарвлення за рахунок резонування всіх твердих і м'яких резонаторів голосового апарату; точка психофізіологічного відчуття художнього звучання голосу та вимови слів під час співу чи розмови). *Цілеспрямований співацький звук* – активний співацький звук, спрямований до співацької позиції (резонансового пункту). Дотик як вокально-технічний прийом.

Тема 4.3 (1 год.). Атака співацького звука. Атака звука – перехід голосового апарату від дихального стану до співацького, технічний прийом, що характеризує активний початок звучання голосу під час співу. Три види атаки співацького звука: придихова, м'яка, тверда. Атака звука і характер роботи голосових складок. Застосування різних видів атаки звука академічними, естрадними й народними співаками.

Тема 4.4 (1 год.). Вокально-художній звук. Акустичні якості голосних та приголосних звуків, їх класифікація залежно від положення артикуляційних органів під час їх вимови та співу. *Фонетичний метод* – ґрунтується на впливах окремих звуків мови (фонем) – голосних і приголосних – на роботу голосового апарату та на звучання співацького голосу; дозволяє опиратися на мовний досвід (як дітей, так і дорослих) та використовувати добре організовані, чіткі мовні стереотипи. Допомагає налагодити правильні функції артикуляційного апарату, активізує роботу гортані та органів дихання. Специфіка застосування (поєднання) голосних та приголосних звуків у вокальних вправах.

Основні поняття змістового модуля 4: висота звука, сила звука, тембр голосу, вібрація, резонування, співацька форманта, співацька позиція звука, цілеспрямований співацький звук, атака звука, голосні та приголосні звуки, фонетичний метод.

Література основна: [3; 6; 8; 11].

Література додаткова: [19; 24; 27; 37].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 5

Класифікація та коротка характеристика співацьких голосів

Тема 5.1 (1 год.). Вікова періодизація розвитку співацького голосу. Перший період (дошкільний, до 6-ти років): мікстове звучання голосу, що

сполучає дію обох реєстрів. Пподіл голосів на дисканти (сопрано) та альти. Другий період (молодший шкільний вік, 7–10,11 років): розширення звуковисотного діапазону на 1,5–2 тони, диференціювання голосів у дівчат і хлопчиків. Третій період (11–13,14 років): зниження вокальних показників, мутаційні зміни різної інтенсивності. Четвертий період (юнацький, від 13-ти років до оформлення дорослого голосу): розширення співацького діапазону до півтори октави. Поява чітких типологічних ознак голосу, характерного тембрового забарвлення.

Тема 5.2 (1 год.). Діапазон і реєстри співацького голосу. Діапазон – звуковий об'єм голосу співака, частина музичного звукоряду, яка відповідає виконавським можливостям співака. Звуковисотний діапазон жіночих голосів: сопрано – до першої октави – мі третьої октави; меццо-сопрано – ля малої октави – ля другої октави; контральто – мі малої октави – фа другої октави. Звуковисотний діапазон чоловічих голосів: тенор – до малої октави – до другої октави; баритон – ля великої октави – соль першої октави; бас – мі великої октави – фа першої октави. Реєстр – частина діапазону, звукоряду (інструмента або співацького голосу), яка відрізняється певною своєрідністю звукового забарвлення. Три основних реєстри співацького діапазону: нижній (грудний), середній (медіум, або мішаний) і високий (головний). *Перехідні ноти* – найбільш вразливе місце співацьких голосів. Їх розташування у різних типів голосів. Перехідні ноти між низьким і середнім реєстрами, середнім і високим реєстрами.

Тема 5.3 (1 год.). Класифікація співацьких голосів: сопрано (колоратурне, лірико-колоратурне, ліричне, драматичне, лірико-драматичне); меццо-сопрано (ліричне, драматичне); контральто (низьке меццо-сопрано); тенор (альтино, ліричний, лірико-драматичний, драматичний); баритон (ліричний, лірико-драматичний, драматичний); бас (профундо, кантанте, центральний, октава). Визначення роду й виду співацького голосу: а) за фізіологічними, акустичними й анатомічними ознаками (діапазон, тембр, теситура, характер і повнота звучання голосу, характер звучання на перехідних нотах між межами реєстрів); б) за анатомічними ознаками (будова гортані, резонаторів, конституція організму співака та його голосового апарату); з урахуванням художніх якостей голосу, професійної придатності та витривалості співака.

Тема 5.4 (1 год.). Методи розвитку діапазону та згладжування реєстрів. Застосування вокальних вправ для розширення робочого діапазону співака. Спеціальні вправи для згладжування перехідних нот між високим, середнім і низьким реєстрами. Дотримання співаком єдиної манери співу й тембрового забарвлення у всіх реєстрах.

Основні поняття змістового модуля 5: вікові періоди розвитку співацького голосу, типи співацьких голосів, сопрано, меццо-сопрано, контральто, альтино, тенор, баритон, бас, реєстр, діапазон.

Література основна: [1 – 5; 6; 8; 11].

Література додаткова: [19; 25; 30; 35; 40; 41].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 6

Форми і методи навчання у вокальному класі

Тема 6.1 (1 год.). Загальні настанови. Загальні вимоги та методичні настанови для викладача вокалу щодо форсування звуку, передчасного використання складного репертуару, застосування певного типу дихання, формування високої позиції звучання голосу учня (студента), вироблення округлого та опертого звучання голосу, навичок кантилени як вокально-технічної основи вітчизняної школи співу. *Структура заняття з вокалу:* перевірка виконання завдання для самостійної роботи; коротка бесіда з питань теорії та методики співу; виконання комплексу вокально-технічних вправ (залежно від мети уроку та ступеню готовності учня); виконання вокалізу з подальшим педагогічним аналізом; робота над вокальними творами; підведення підсумків уроку; завдання для самостійної роботи.

Тема 6.2 (1 год.). Методика роботи над вокально-технічними вправами. Роль вокально-технічних вправ у формуванні й розвитку спеціальних виконавських навичок: 1) розспівування (розігрівання голосового апарату на початку заняття, приведення м'язової системи у стан готовності до співу); 2) формування й розвиток певних умінь і навичок шляхом багаторазового повторення чітко визначених дій.

Тема 6.3 (1 год.). Засвоєння вокалізів. Вокалізи як засіб розвитку вокальної техніки: поліпшення якості звуку, розвиток співацького діапазону та витривалості голосу в певних теситурних умовах, відчуття музичної фрази, опанування динамічних відтінків, загальний музичний розвиток. Доцільність вивчення обмеженої кількості вокалізів, доведених учнем (студентом) до завершеної (концертної) форми виконання та використання їх у вигляді щоденних вправ. Застосування різних методів вивчення вокалізів залежно від мети заняття (сольфеджування; спів на окремі голосні та склади).

Тема 6.4 (1 год.). Робота над вокальними творами. Вокально-педагогічний і художній розвиток студена у процесі засвоєння вокального репертуару: розвиток музичних здібностей і природних задатків студента; забезпечення його художньо-виконавського зростання; підготовка до вокально-педагогічної і сценічної діяльності. Структура навчального вокального репертуару: твори шкільного пісенного репертуару (для формування початкових вокальних навичок майбутнього вчителя музики); народні пісні (як ефективний засіб формування вокальної техніки); арії з опер, романси, вокальні твори сучасних композиторів (традиційний репертуар, який позитивно впливає на професійний розвиток майбутніх вчителів музики, самостійне розв'язання творчих завдань, що послідовно ускладнюються на зразках вокальної музики різних стилів, жанрів та епох).

Основні поняття змістового модуля 6: форми й методи навчання; структура заняття; початковий репертуар; вокально-художні твори; вокально-технічні вправи; вокалізи.

Література основна: [1; 2; 4; 7; 9; 10].

Література додаткова: [12; 15 – 19; 20; 26; 27; 31; 32; 39].

МОДУЛЬ 2 (ПРАКТИЧНИЙ)

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1

Формування навчального вокального репертуару

Тема 1.1 (2 год.). Добір вокально-технічного матеріалу для аудиторних занять з учнями, студентами. Засвоєння студентами методів класифікації вокальних вправ (вправи на різні види вокальної техніки: розспівування; згладжування регістрів; формування однохарактерності звучання голосних; формування техніки дихання, кантилені; артикуляція, дикція; резонування; інтонування, розвиток слуху; філірування; розвиток рухливості голосу тощо). Добір студентами вокальних вправ для різних типів голосів. Спів вокальних вправ під власний супровід з модуляціями у всі тональності вгору і вниз.

Тема 1.2 (2 год.). Добір студентами вокалізів для різних типів співацьких голосів. Класифікація вокалізів з метою формування певних вокально-технічних навичок учнів. Ескізне читання вокалізів з аркуша. Формування дидактичного матеріалу для занять з сольного співу. Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

Тема 1.3 (2 год.). Робота із збірками шкільного пісенного репертуару та українських народних пісень. Аналіз студентами змісту шкільного пісенного репертуару для учнів початкової та основної школи. Визначення рівня складності вокальної партії пісень та їхню придатність за початкового етапу занять у вокальному класі. Добір навчального репертуару із збірок народних пісень. Читання народних пісень з аркуша. Аналіз вокальних творів без супроводу. Виконавський аналіз вокальної партії пісень із супроводом. Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

Тема 1.4 (2 год.). Добір арій із опер та романсів для різних типів співацьких голосів. Добір арій з опер та романсів для різних типів голосів. Читання клавирів і фрагментів вокальних творів у супроводі концертмейстера. Художньо-педагогічний аналіз вокальних творів. Виконавський аналіз вокальної партії з метою визначення вокальних труднощів та методів їх подолання. Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2

Методика роботи над вокальними вправами й вокалізами

Тема 2.1 (2 год.). Робота над вправами для розвитку співацького дихання і кантиленного співу. Відпрацювання навичок співу вокальних вправ під власний супровід з модуляціями у всі тональності вгору і вниз. Моделювання професійної діяльності викладача вокалу: робота студента над вокальними вправами на розвиток дихання (індивідуальне розспівування студентів підгрупи; формування навичок вдихання через ніс та одночасного видихання через рот і ніс; засвоєння прийомів затримки дихання та еластичного подовженого видиху; формування навичок кантиленного співу; виявлення недоліків звукоутворення за характером звучання голосу;

визначення способів їх усунення). Моделювання педагогічних ситуацій. Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

Тема 2.2 (2 год.). Методи розширення робочого діапазону співака. Робота студента над розширенням верхньої ділянки робочого діапазону співака (засвоєння методів роботи над вправами з арпеджованим рухом мелодії вгору; виконання вправ з рухом мелодії вгору на стакато; фіксування відчуття гранично високого звуку). Робота студента над розширенням нижньої ділянки робочого діапазону (засвоєння методів роботи над вправами з поступеним рухом мелодії вниз; фіксування відчуття гранично низького звуку діапазону). Вправи для розвитку рухливості голосу (спів вправ на стакато вгору і вниз у швидкому темпі; виконання легато у високому регістрі в швидкому темпі вгору і вниз; виконання стрибків на широкі інтервали вгору і вниз). Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

Тема 2.3 (2 год.). Засвоєння студентами вправ для розвитку вокальної дикції (скоромовки на одному звуці; виконання секвенцій на різні склади у швидкому темпі). Робота над артикуляцією (вокалізація на голосних «А», «О», «У»; вокалізація на різні голосні у поєднанні з приголосними звуками – «Мі-льо», «Мі-йо», «Мі-ля», «Мі-я»). Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

Тема 2.4 (2 год.). Методи роботи над вокалізами для різних типів голосів. Засвоєння вокалізів для високих голосів (жіночих, чоловічих): сольфеджування вокалізів; спів на різні голосні і склади; формування переважно головного резонування; формування м'якої атаки звука; фразування і звуковедення; розвиток кантিলени або рухливості голосу. Засвоєння вокалізів для середніх і низьких голосів (жіночих, чоловічих): формування переважно грудного резонування; робота над соковитим забарвленням голосу; робота над фонетичною розбірливістю співу у середньому і низькому регістрах. Порівняльний аналіз вокального матеріалу вокалізів для високих і низьких голосів. Визначення специфіки викладу вокально-технічного матеріалу у вокалізах для різних типів голосів. Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

Методика роботи над вокальними творами

Тема 3.1 (2 год.). Методи засвоєння творів шкільного пісенного репертуару. Художньо-педагогічний аналіз твору. Виконавський аналіз вокальної партії. Прогнозування вокально-технічних труднощів та визначення методів їх подолання. Адаптація дитячого вокального репертуару для вивчення у вокальному класі (вибір зручної для співу тональності; транспонування фортепіанного супроводу за необхідності). Робота студентів над вокальною партією творів шкільного пісенного репертуару (сольфеджування, робота над інтонацією, відпрацювання інтонаційно складних місць; спів з літературним текстом, робота над дикцією; формування м'якої атаки звука; розподіл дихання у фразах та робота над

звуковеденням; втілення художнього образу твору, робота над мімікою, жестами, співацькою поставою).

Тема 3.2 (2 год.). Методи роботи над народними піснями. Художньо-педагогічний аналіз народного пісенного матеріалу. Виконавський аналіз вокальної партії народних пісень (інтонаційна зручність мелодичної лінії; зручне для співу поєднання літературного тексту з мелодією; логічне фразування тощо). Робота студентів над народними піснями куплетної та куплетно-варіаційної форми (сольфеджування, робота над інтонацією, відпрацювання інтонаційно складних місць; спів з літературним текстом, робота над дикцією; формування м'якої атаки звука; розподіл дихання у фразах та робота над звуковеденням; втілення художнього образу твору, робота над мімікою, жестами, співацькою поставою; проектування сценічного образу виконавця).

Тема 3.3 (2 год.). Форми й методи роботи над романсами. Історико-теоретичний аналіз твору. Етапи роботи над твором: сольфеджування вокальної партії романсу, робота над інтонацією; спів з літературним текстом, робота над дикцією; формування м'якої атаки звука; розподіл дихання у фразах та робота над звуковеденням; втілення художнього образу твору, робота над мімікою, жестами, сценічним образом. Педагогічний аналіз роботи студентів на практичному занятті.

Тема 3.4 (2 год.). Методика вивчення арій із опер у класі сольного співу. Аналіз студентами фрагментів арій з опер з метою визначення виконавського плану роботи над ними. Виконавський аналіз вокальної партії щодо визначення інтонаційних труднощів мелодичної лінії, фонетичної зручності літературного тексту, фразування тощо. Робота студентів над фрагментом арії (сольфеджування, робота над інтонацією, відпрацювання інтонаційно складних прийомів; спів з літературним текстом, робота над дикцією, артикуляцією; формування м'якої атаки звука; розподіл дихання у фразах та робота над звуковеденням; втілення художнього образу твору, робота над мімікою, жестами, співацькою поставою; формування сценічного образу). Ансамбль з концертмейстером.

ОРІЄНТОВНИЙ РЕПЕРТУАР ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Вокально-технічні вправи

Вправи для розвитку вокальної техніки (розспівування; згладжування регістрів; формування однохарактерності звучання голосних; техніка дихання, кантілена; артикуляція, дикція; резонування; інтонування, розвиток слуху; філірування звука; розвиток рухливості голосу):

- *Віардо П.* Вправи для жіночого голосу у супроводі фортепіано.
- *Глінка М.* Вокалізи-сольфеджіо (етюди для голосу).
- *Єгоричева М.* Вправи для розвитку вокальної техніки.
- *Ємельянов В.* Фонопедичні вправи.

Вокалізи для різних типів голосів

- *Абт Ф.* Школа співу: вибрані вправи для низьких голосів у супроводі фортепіано.
- *Вілінська І.* Вокалізи для середнього голосу: Учеб. репертуар.
- *Вілінська І.* Вокалізи для низького голосу з фортепіано: Для консерваторій та музичних училищ.
- *Зейдлер Г.* Мистецтво співу. Частини I, II.
- *Вибрані вокалізи* для високого голосу в супроводі фортепіано /Укладач Г.Тіц.
- *Конконе Дж.* 50 вправ для високого і середнього голосу.
- *Панюк Г.* Мистецтво співу: 24 вокалізи для сопрано, меццо-сопрано або тенора.

Вокальні твори для високих голосів

Українські народні пісні:

- Обробка *А. Кос-Анатольського.* „Чотири воли пасу я”, „Ой на горі сніг біленький”;
- Обробка *Л. Кауфмана.* „Спать мені не хочеться”, „Ой на гору козак воду носить”, „Нащо мені чорні брови”;
- Обробка *Ж. Колодуб.* „Як поїхав мій миленький до млина”;
- Обробка *М. Лисенка.* „Ой не світи, місяченьку”, „Зелененький барвіночку”, „Ой пуцу я кониченька”;
- Обробка *С. Людкевича.* „Ой, співаночки мої”;
- Обробка *Б. Лятошинського.* „Ой маю я чорні брови”;
- Обробка *А. Омельченка.* „У вишневому садочку”;
- Обробка *Н.Скоробагатька.* „Стоїть гора високая”, „Очерет лугом гуде”;
- Обробка *В. Войта.* „Тиха вода”, „Ой вийду я на вулицю”, „Глибока кирниця”;
- Обробка *О. Сандлера.* „Ой джигуне, джигуне”;
- Обробка *П. Човнового.* „Якби мені не тиночки”.

Арії з опер:

- *В. Беліні.* Каватина Норми з опери „Норма”;
- *М. Римський-Корсаков.* Арія Снігуроньки з опери „Снігуронька”;
- *М. Лисенко.* Пісня Наталки з опери „Наталка-Полтавка” („Віють вітри”); Пісня Петра з опери „Наталка-Полтавка” („Сонце низенько”).

Романси та пісні:

- *Н. Андрієвська,* сл.Л.Рєви. „Якби я вміла вишивать”;
- *П. Булахов,* сл. О.Толстого. „Колокольчики мої”;
- *О. Варламов,* сл. народні. „Что мне жить и тужить”;
- *О. Глазунов.* Романс Ніни з музики до драми М.Лермонтова „Маскарад”;
- *М. Глинка,* сл. О.Пушкіна. „В крови горит огонь желанья”;
- *М. Глинка,* сл. М.Кукольника. „Жаворонок”;
- *М. Глинка,* сл. Є.Баратинського. „Не искушай меня без нужды”;
- *Е. Гріг,* сл. *Е.Крага.* „Пісня Сольвейг” із сюїти „Пер Гюнт”;
- *О. Даргомижський,* сл. О.Пушкіна. „Юноша и дева”;
- *Л. Деліб,* сл. А.Мюссе. „Іспанська пісня”;

- *А. Кос-Анатольський*, сл. І.Франка. „Ой ти, дівчино, з горіха зерня”;
- *І. Кириліна*, сл. Л.Українки. „Якби мені”;
- *Ф. Мендельсон*, сл. Г.Гейне. „На крыльях чудной песни”;
- *С. Рахманінов*, сл. Ф.Тютчева. „Весенние воды”;
- *С. Рахманінов*, сл. О.Бекетової. „Забыть так скоро”;
- *С. Рахманінов*, сл. Г.Галіної. „Здесь хорошо”;
- *М. Римський-Корсаков*, сл.О.Толстого. „Не ветер, вей с высоты”;
- *М. Римський-Корсаков*, сл.А.Майкова. „О чём в тиши ночей”;
- *К. Стеценко*, сл.В.Самійленка. „Вечірня пісня”;
- *П. Чайковський*, сл. А.Апхутіна. „День ли царит”, „Забыть так скоро”;
- *П. Чайковський*. „Растворил я окно”;
- *Е. Шентірмай*, переклад з угорської А.Єфременкова. „В мире есть красавица одна”;
- *Ф. Шуберт*. „Ave, Maria”; сл. Л.Штольберга. „Баркарола”.

Вокальні твори для середніх і низьких голосів

Українські народні пісні:

- Обробка *М. Глинки*. „Не щибечи, соловейку”;
- Обробка *В. Заремби*. „Дивлюсь я на небо”;
- Обробка *В. Косенка*. „Грицю, Грицю, до роботи”;
- Обробка *В. Косенка*. „Взяв би я бандуру”;
- Обробка *В. Косенка*. „Удовицю я любив”;
- Обробка *М. Лисенка*. „Казав мені батько”;
- Обробка *М. Лисенка*. „Там, де Ятрань круто в’ється”;
- Обробка *М. Лисенка*. „Ой і не стелися, хрещатий барвінку”;
- Обробка *С. Людкевича*. „Ой ти, дівчино, заручена”;
- Обробка *Г. Майбороди*. „Чия ж то хатина?”;
- Обробка *Л. Ревуцького*. „Чуєш, брате мій”;
- Обробка *Н. Скоробагатька*. „Повій, вітре, на Вкраїну”;
- Обробка *В. Таловирі*. „По садочку ходжу”;
- Обробка *Г. Цицалюка*. „Вечір надворі”.

Арії з опер:

- *М. Римський-Корсаков*. Третя пісня Леля з опери „Снігуронька”;
- *С. Гулак-Артемовський*. Пісня Одарки з опери „Запорожець за Дунаєм” („Ой казала мені мати”);
- *М. Лисенко*, сл. Т.Шевченка. Пісня Тараса з опери „Тарас Бульба” („Гей, літа орел”).
- *М. Лисенко*, сл. І.Котляревського. Пісня Виборного з опери „Наталка-Полтавка”;
- *В. Моцарт*. Арія Фігаро з опери „Весілля Фігаро”.

Романси та пісні:

- *О. Білаш*, сл. Д.Павличка. „Впали роси на покоси”;
- *О. Білаш*, сл. Д.Павличка. „Молдаваночка”;
- *О. Варламов*, сл. М.Циганова. „Красный сарафан”;
- *Ж.Векерлен*, сл.Фаваро. „Менует Екзоде”;
- *В. Верменич*, сл. М.Сома. „Польова царівна”;
- *М. Глінка*, сл. М.Кукольника. „Сомнение”;

- *Е. Гріг*, сл. С.Гінсберг. „Люблю тебе”;
- *О. Даргомижський*, сл. О.Кольцова. „Не скажу нікому”;
- *О. Даргомижський*, сл. О. Пушкіна. „Я вас любил”;
- *А. Зорін, Д. Михайлов*, сл. М.Пугачова. „Жалобно стонет ветер осенний”;
- *М. Лисенко*, сл. І.Франка. „Безмежне поле”;
- *Н. Лістов*. „Я помню вальса звук прелестный”;
- *Л. Малашкін*, сл. Г.Лішина. „О, если б мог выразить в звуке”;
- *Ж. Массне*, сл. Л.Галле. „Елегія”;
- *С. Рахманінов*, сл. А.Фета. „В молчанье ночи тайной”;
- Циганська нар. пісня в обр. *Я. Пригожого*. „Что это сердце”;
- *Я. Степовий*, сл. Т.Шевченка. „Утоптала стежечку”;
- *П. Чайковський*, сл. Я.Полонського. „Пісня циганки”;
- *Р. Шуман*, сл. Г.Гейне. „Я не сержусь”;
- *М. Шишкін*, сл. М.Язикова. „Ночь светла”.

Твори шкільного пісенного репертуару

Українські народні пісні:

- Обробка *В. Гончаренка*. „Іди, іди, дощику”;
- Обробка *М. Каландьонка*. „Ой на горі жито”;
- Обробка *Ж. Колоду.б*. „Вийди, вийди, сонечко”;
- Обробка *Є. Льонка*. „Іванчику-білоданчику”;
- Обробка *Є. Льонка*. „Ходить сонко по вулиці”;
- Обробка *Ю. Соколовського*. „Дощик”;
- Обробка *Ю. Соколовського*. „І шумить, і гуде”;
- Обробка *Ю. Соколовського*. „Лугом іду, коня веду”;
- Обробка *Ю. Соколовського*. „Місяць на небі”;
- Обробка *Ю. Соколовського*. „Тече річка невеличка”;
- Обробка *Ю. Щуровського*. „Ой, за гаєм, гаєм”;
- Обробка *Ю. Щуровського*. „Ой, ходила дівчина бережком”.

Твори композиторів-класиків для дітей:

- *Й. Брамс*, обробка А.Цахе. „Колискова”, „Ластівка”;
- *О. Варламов*. „Горные вершины”;
- *М. Глінка*. „Не щебечи, соловейко”, „Гуде вітер вельми в полі”;
- *Е. Гріг*. „Захід сонця”, „Дитяча пісенька”;
- *К. Данькевич*. „Колискова”;
- *Д. Кабалевський*. „Шкільні роки”;
- *В. Косенко*. „Колискова”;
- *Ц. Кюї*. „Весняна пісенька”, „Кицька”;
- *С. Монюшко*. „Золота рибка”;
- *В. Моцарт*. „Весняна”, „Колискова”;
- *Т. Попатенко*. „Соловей”;
- *П. Чайковський*. „Мой садик”, „Колыбельная песня в бурю”;
- *Ф. Шопен*. „Желание”;
- *Ф. Шуберт*. „Форель”, „Розочка на поле”.

ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА ЗІ СТУДЕНТАМИ

(8 годин)

Індивідуальна робота викладача зі студентами групи (підгрупи) над виконанням індивідуального навчально-дослідного завдання з методики викладання вокалу. Визначення актуальних для педагогічної науки і мистецтвознавства напрямів наукових досліджень у сфері вокальної педагогіки.

1. Робота зі студентом над обранням теми навчально-дослідного завдання. Допомога у формулюванні його мети і завдань. Визначення методів і засобів наукового пошуку. Розроблення програми й методики дослідження. Рекомендації щодо опрацювання студентом науково-методичної і мистецтвознавчої літератури – (4 год.).

2. Перевірка стану виконання студентом індивідуального навчально-дослідного завдання. Коригування тексту реферату. Поради щодо оформлення результатів ІНДЗ – (4 год.).

САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ

(80 годин)

1. Самостійне опрацювання студентами науково-педагогічної і вокально-методичної літератури. Ознайомлення з навчальними програмами з постановки голосу (сольного співу). Робота з навчальними посібниками, підручниками, репертуарними збірками тощо. Самостійний пошук інформації в мережі Інтернет. Аналіз різних методик навчання вокалу (вітчизняних, зарубіжних). Аналіз різних манер співу – академічної, естрадної, народної. Виявлення найбільш ефективних методів роботи над вокальними вправами, вокалізами, вокальними творами.

2. Спостереження за роботою викладачів вокалу. Аналіз методів навчання у вокальному класі. Аналіз структури заняття з постановки голосу. Аналіз вокального репертуару. Аналіз різних видів діяльності педагога-вокаліста на індивідуальному занятті з постановки голосу. Виявлення спільного й відмінного у роботі педагогів-вокалістів, що працюють з учнями і студентами різних вікових груп.

3. Моделювання окремих видів професійної діяльності педагога-вокаліста. Добір та систематизація вправ і вокалізів на різні види вокальної техніки для дитячих, жіночих і чоловічих голосів. Формування навчального репертуару для певного типу співацького голосу. Підбір відповідного технічного матеріалу до вокальних творів, що вивчаються у класі. Проведення з іншим студентом групи фрагменту заняття з вокалу.

4. Виконання індивідуального навчально-дослідного завдання (ІНДЗ). Опрацювання літератури з теми дослідження. Аналіз останніх наукових досліджень з обраної тематики. Постановка проблеми та визначення аспектів, що потребують дослідження і наукового обґрунтування. Виклад основних положень ІНДЗ, формулювання висновків, оформлення додатків і списку використаних джерел. Підготовка до захисту ІНДЗ під час заліку.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА СПЕЦКУРСУ «МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВОКАЛУ»
(ОКР «магістр», спеціальність 8.02020401 «Музичне мистецтво», I семестр, додаткова спеціалізація «Викладання вокалу»)

Тижні	1	2	3	4	5	6	7	8	9 – 10	11 – 12	13 – 14	15	16	17
Модулі	ЛЕКЦІЙНИЙ МОДУЛЬ						Інд. робота	I МК	ПРАКТИЧНИЙ МОДУЛЬ			Інд. робота	II МК	ІМК, ІНДЗ
Назва модуля	Змістовий модуль 1: Основні завдання та принципи вокальної педагогіки	Змістовий модуль 2: Співацький апарат: будова та функції звукоутворюючих органів	Змістовий модуль 3: Співацьке дихання	Змістовий модуль 4: Вокально-художній звук	Змістовий модуль 5: Класифікація та коротка характеристика співацьких голосів	Змістовий модуль 6: Форми і методи навчання у вокальному класі			Змістовий модуль 1: Формування навчального вокального репертуару	Змістовий модуль 2: Методика роботи над вокальними вправами й вокалізами	Змістовий модуль 3: Методика роботи над вокальними творами			
Кількість балів за модуль	37 балів						–	25	157 балів			–	25	30
Теми лекцій (відвід. – 1 б. за заняття)	Теми 1.1 – 1.4 (2 бали)	Теми 2.1 – 2.4 (2 бали)	Теми 3.1 – 3.4 (2 бали)	Теми 4.1 – 4.4 (2 бали)	Теми 5.1 – 5.4 (2 бали)	Теми 6.1 – 6.4 (2 бали)								
Теми практичних занять (відвід. – 1 бал за заняття; відповідь на 1 зан. – 10 б.)									Теми 1.1 – 1.4 (44 бали)	Теми 2.1 – 2.4 (44 бали)	Теми 3.1 – 3.4 (44 бали)			
Інд. робота							Завдання 1					Завдання 2		
Сам. робота (50 балів)	4	4	5	4	4	4	–		5	10	10	–		
Види поточного контролю (50 б.)								МКР за темами лекц. модуля (25 б.)					МКР за темами практичних занять модуля (25 б.)	
ІНДЗ (30 балів)														30 балів
Усього без урахування коефіцієнта – 274 бали (коефіцієнт – 2,74)														
Підсумковий контроль														Залік

V. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

№	Зміст завдання	К-сть годин	Література	Академічний контроль	Бали
1.	Самостійне опрацювання студентами літератури з методики викладання вокалу	12	1 – 41	Контроль на індивідуальному занятті	5
2.	Спостереження та аналіз професійної діяльності викладачів вокалу (робота над вокальними вправами)	6	12, 15, 19, 20, 26, 27, 35, 38, 39	Контроль на практичному занятті (повідомлення, відтворення у практичній діяльності)	5
3.	Спостереження та аналіз професійної діяльності викладачів вокалу (робота над вокалізами)	6	12, 16, 17, 18, 31, 31, 38	Контроль на практичному занятті (повідомлення, відтворення у практичній діяльності)	5
4.	Спостереження та аналіз професійної діяльності викладачів постановки голосу (робота над вокальними творами)	6	4, 6, 7, 8, 9, 10, 19, 21, 29	Контроль на практичному занятті (повідомлення, відтворення у практичній діяльності)	5
5.	Добір і систематизація вокально-технічних вправ і вокалізів для різних типів голосів	8	12, 15, 19, 20, 26, 27, 35, 38, 39	Контроль на практичному занятті (повідомлення, відтворення у практичній діяльності)	5
6.	Формування педагогічного репертуару викладача-вокаліста	8	4, 6, 7, 8, 9, 10, 19, 21, 29	Контроль на практичному занятті (повідомлення, відтворення у практичній діяльності)	5
7.	Моделювання практичної діяльності викладача вокалу	10	1 – 11	Контроль на практичному занятті (повідомлення, відтворення у практичній діяльності)	5
8.	Підготовка індивідуального навчально-дослідного завдання (формулювання категоріального апарату)	4	1, 3, 5, 6, 8, 11	Контроль на індивідуальному занятті	5
9.	Підготовка індивідуального навчально-дослідного завдання (робота над основним змістом ІНДЗ)	10	1 – 41	Контроль на індивідуальному занятті	5
10.	Підготовка індивідуального навчально-дослідного завдання (оформлення результатів ІНДЗ)	16	3, 8, 11	Контроль на індивідуальному занятті	5
	Усього	80 год.			50 балів

VI. ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

(ІНДЗ – реферат)

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом позааудиторної індивідуальної діяльності магістра, результати якої використовуються в процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни. Виконання магістрантами ІНДЗ завершується захистом реферату в присутності студентів групи (підгрупи).

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) зі спецкурсу «Методика викладання вокалу» – це вид науково-дослідної роботи (реферат) студента ОКР «магістр», який містить елементи дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Мета ІНДЗ: поглиблене вивчення частини програмового матеріалу, систематизація, узагальнення та практичне застосування його вихідних положень у самостійній навчально-пізнавальній діяльності.

Зміст ІНДЗ: завершена робота у межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих під час лекційних, практичних, індивідуальних занять та охоплює частину навчального матеріалу.

Шкала оцінювання ІНДЗ

Рівень виконання завдання	Кількість балів, що відповідає рівню	Оцінка за традиційною системою
Високий	25 – 30	Відмінно
Достатній	16 – 24	Добре
Середній	10 – 15	Задовільно
Низький	0 – 9	Незадовільно

Сума балів, отриманих за ІНДЗ, ураховується при підсумковому оцінюванні навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни «Методика викладання вокалу».

Критерії оцінювання ІНДЗ
(навчально-дослідного завдання у вигляді реферату)

Бали	Критерії оцінювання реферату
25 – 30 балів	Робота самостійна, творча. Зміст і форма реферату відповідає плану. У рефераті витримана пропорційність частин. Матеріал викладений логічно й послідовно. Спостерігається термінологічна чіткість. Відсутні фактичні, орфографічні, пунктуаційні, граматичні та стилістичні помилки. Реферат оформлений згідно вимог. Обсяг відповідає встановленим нормам. Під час захисту студент вільно орієнтується у матеріалі, висловлює власне ставлення до визначеної проблеми, володіє майстерністю усної доповіді (риторичні уміння; уміння тримати тезу та розгортати її у відповідності до рамок доповіді; уміння визначати особисту позицію; уміння тримати контакт із аудиторією; правильність мови).
16 – 24 бали	Простежується творчий підхід до виконання реферату. Матеріал викладений послідовно, відповідає плану. Іноколи простежується порушення логіки. Структура відповідає формі реферату. Наявні незначні фактичні, орфографічні, пунктуаційні, граматичні та стилістичні помилки. Реферат оформлений згідно вимог. Обсяг відповідає встановленим нормам. Під час захисту студент вільно орієнтується у матеріалі, висловлює власне ставлення до питання. Виявляє достатньо умінь усної доповіді.
10 – 15 балів	Простежується спроба підійти до написання реферату самостійно й творчо. Однак план реферату недосконалий, у ньому спостерігається змішування цільових установок. Загальний зміст недостатньо структурований. Простежується невміння групувати матеріал, знаходити зв'язки, установлювати співвідношення між частинами. Наявні фактичні, орфографічні, пунктуаційні, граматичні та стилістичні помилки. У оформленні є деякі недоліки. Обсяг відповідає встановленим нормам. Під час захисту студент вільно орієнтується у матеріалі, але висловлює свої думки недостатньо аргументовано. Виявляє лише окремі уміння усної доповіді.
0 – 9 балів	Реферат написаний нашвидку, фрагментарно, позначений несамотійним підходом до виконання. План відсутній або не відповідає змісту й формі. Тема не розкрита. При захисті студент неспроможний відтворити інформацію у певній послідовності. Оперує лише загальними фразами. Наявні грубі фактичні та мовленнєві помилки.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ ДЛЯ РЕФЕРАТІВ (ІНДЗ)

1. Зміст вокально-методичної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва.
2. Науково-педагогічні засади викладання академічного вокалу.
3. Мистецтвознавчі основи академічного співу.
4. Основи джазового вокального виконавства. Вокально-технічні прийоми джазового співу.
5. Порівняльний аналіз методів формування вокальної техніки академічних і естрадних співаків.
6. Методи індивідуальної вокальної роботи в загальноосвітніх навчальних закладах.
7. Методика навчання співу дітей молодшого шкільного віку.
8. Методичні основи індивідуальної вокальної роботи з дітьми середнього шкільного віку.
9. Методи вокального виховання підлітків у позанавчальній діяльності.
10. Методична спадщина видатних вокалістів ХХ століття як предмет наукового дослідження.
11. Аналіз методичного досвіду видатних викладачів вокалу кінця ХХ – початку ХХІ століть.
12. Специфіка професійної діяльності викладача вокалу в закладах початкової мистецької освіти.
13. Організація вокального навчання в системі початкової спеціалізованої мистецької освіти.
14. Особливості фахової діяльності викладача вокалу вищого педагогічного навчального закладу.
15. Програмові вимоги щодо організації вокального навчання в системі вищої педагогічної освіти.
16. Зміст фахової діяльності викладача вокалу вищого мистецького навчального закладу.
17. Методи вокального навчання студентів вищих педагогічних і мистецьких навчальних закладів.
18. Педагогічний аналіз вокального твору як складова методичної підготовки студента-вокаліста.
19. Фахові вимоги до викладача естрадного співу.
20. Зарубіжні інноваційні методики викладання вокалу.

VII. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Розподіл балів, що присвоюються студентові упродовж вивчення спецкурсу «Методика викладання вокалу»

№ з/п	Вид діяльності	Максимальна кількість балів за одиницю	Кількість одиниць	Сума балів
1	Відвідування лекцій	1	12	12
2	Відвідування практичних занять	1	12	12
3	Робота на практичному занятті (у тому числі доповідь, виступ, повідомлення, участь у дискусії та ін.)	10	12	120
4	Робота на індивідуальних заняттях	-	-	-
5	Самостійна робота (виконання домашнього завдання)	5	10	50
6	Виконання модульної контрольної роботи	25	2	50
7	Виконання ІНДЗ (написання реферату)	30	1	30
Усього без урахування коефіцієнта –				274 бали
(коефіцієнт – 2,74)				

Максимальна кількість підсумкових балів становить:

– **274 бали** за період роботи до заліку, що прирівнюється до **100 балів** з урахуванням коефіцієнта (2,74);

Максимальний рейтинговий показник – 100 балів.

Навчальні досягнення студентів з дисципліни «Методика викладання вокалу» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь і навичок.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти, в якій зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення в національну (4-бальну) та

європейську (ECTS) шкалу подано у таблиці, де зазначено загальні критерії оцінювання успішності студентів.

Кожний модуль включає бали за відвідування занять, поточну роботу на семінарських, практичних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу, модульну контрольну роботу. Модульний контроль знань здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

У процесі оцінювання навчальних робіт застосовуються такі методи:

- усного контролю (індивідуальне опитування, співбесіда, ПМК);
- письмового контролю (модульне письмове опитування, перевірка реферату);
- самоконтролю (самоаналіз, самооцінка та самокоригування студентом своїх музично-виконавських і педагогічних дій).

Порядок переведення рейтингових показників успішності в європейську шкалу ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Критерії
90 – 100	«Відмінно»	А	«Відмінно» ставиться за повні та міцні знання матеріалу в заданому обсязі, уміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за знання основної і додаткової літератури; за вияв креативності в розумінні і творчому використанні набутих знань і вмінь.
82 – 89	«Добре»	В	«Добре» ставиться за вияв студентом повних, систематичних знань із дисципліни, успішне виконання практичних завдань, засвоєння основної і додаткової літератури, здатність до самостійного поповнення й оновлення знань. Але у відповіді студента наявні незначні помилки.
75 – 81	«Добре»	С	«Добре» (в загальному вірне виконання навчальних завдань з певною кількістю суттєвих помилок).
69 – 74	«Задовільно»	Д	«Задовільно» ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу в обсязі, достатньому для подальшого навчання і

			майбутньої фахової діяльності, поверхову обізнаність з основною і додатковою літературою, передбаченою навчальною програмою; можливі суттєві помилки у виконанні практичних завдань, але студент спроможний усунути їх із допомогою викладача.
60 – 68	«Задовільно»	Е	«Задовільно» (виконання навчального завдання задовольняє мінімальні вимоги з навчальної дисципліни).
35 – 59	«Незадовільно»	FX	«Незадовільно» виставляється студентів, відповідь якого під час відтворення основного програмового матеріалу поверхова, фрагментарна, що зумовлюється початковими уявленнями про предмет вивчення. Студент має можливість повторного складання заліку.
1 – 34	«Незадовільно»	F	«Незадовільно» ставиться студентів, який неспроможний до подальшого навчання чи виконання фахової діяльності без обов'язкового повторного вивчення курсу.

**Розподіл балів за темами змістових модулів,
що присвоюються студентіві упродовж вивчення спецкурсу
«Методика викладання вокалу»**

МОДУЛЬ 1 – лекційний																								МКР	МОДУЛЬ 2 – практичний												МКР	ІНДЗ
Змістовий модуль 1 (лекційні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 2 (лекційні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 3 (лекційні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 4 (лекційні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 5 (лекційні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 6 (лекційні заняття + самостійна робота)					Змістовий модуль 1 (практичні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 2 (практичні заняття + самостійна робота)				Змістовий модуль 3 (практичні заняття + самостійна робота)					
T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T	T			
1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	3.3	3.4	4.1	4.2	4.3	4.4	5.1	5.2	5.3	5.4	6.1	6.2	6.3	6.4	1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	2.4	3.1	3.2	3.3	3.4			
1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	2,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	1,5	25	12	12	12	13	13	13	14	14	13	13	14	14	25	30
Усього за період роботи до заліку без урахування коефіцієнта – 274 бали (коефіцієнт – 2,74)																																						

VIII. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

- *словесний* (викладення викладачем основних теоретичних положень навчального курсу, пояснення окремих методичних прийомів тощо);
- *ілюстративний* (показ викладачем вокально-виконавських прийомів);
- *ілюстративно-словесний* (поєднання викладачем пояснень з ілюстрацією вокально-виконавських і методичних прийомів);
- *репродуктивний* (відтворення студентами педагогічних і методичних прийомів, проілюстрованих викладачем);
- *репродуктивно-варіативний* (поєднання студентом запропонованих викладачем прийомів з іншими формами й методами музично-виконавської та педагогічної діяльності);
- *креативний, творчий* (створення студентами оригінальних варіантів інтерпретації вокальних вправ і вокальних творів; нестандартний підхід до розв'язання педагогічних ситуацій; опанування навичок педагогічної імпровізації);
- *проблемно-пошуковий* (самостійний пошук студентом засобів і способів розв'язання проблемних ситуацій у процесі виконання навчальних і педагогічних завдань);
- *педагогічне проектування* (створення власного проекту роботи над вокальним твором чи методики вокального навчання із застосуванням інноваційних технологій; підготовка ІНДЗ з обраної теми);
- *педагогічне моделювання* (імітація в навчальному процесі педагогічних ситуацій і професійної діяльності викладача вокалу);
- *педагогічний аналіз* (формування педагогічного мислення студентів у конкретних педагогічних ситуаціях засобом аналізу власних дій та діяльності інших студентів);
- *інтеграції* (аккумуляція і синтез знань з різних фахових дисциплін у процесі вирішення вокально-виконавських і педагогічних завдань).

IX. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦКУРСУ:

- навчально-методичні посібники і навчальні програми: [1 – 11];
- нотний матеріал для проведення практичних занять;
- наочність (схеми будови співацького апарату);
- відеозаписи занять провідних педагогів-вокалістів;
- науково-популярні фільми про природу співу та функціонування органів співацького апарату.

X. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики / Л.Б. Дмитриев. – М., 1968. – 347 с.
2. Зданович А.П. Некоторые вопросы вокальной методики / А.П. Зданович. – М., 1965. – 148 с.
3. Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва / М. Микиша. – Київ, 1985. – 80 с.
4. Менабени А.Г. Методика обучения сольному пению / А.Г. Менабени. – М., 1987. – 95 с.
5. Морозов В.П. Биофизические основы вокальной речи / В.П. Морозов. – Л., 1977. – 232 с.
6. Овчаренко Н. Основи вокальної методики : науково-методичний посібник / Н. Овчаренко. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. – 116 с.
7. Педагогічний репертуар вокаліста. Вип. 1, Вип. 2. – К. : Мистецтво. – 1966, 1968.
8. Пляченко Т.М. Методика викладання вокалу: навчально-методичний посібник для студентів мистецького факультету (Спеціальність «Музична педагогіка і виховання») / Т.М. Пляченко. – Кіровоград : КДПУ, 2005. – 80 с.
9. Пляченко Т.М. Методика викладання вокалу: програма навчального курсу для студентів мистецького факультету (Спеціальність «Музична педагогіка і виховання», ОКР «спеціаліст») / Т.М. Пляченко. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 30 с.
10. Пляченко Т.М. Постановка голосу: навчальна програма для студентів мистецького факультету педагогічного університету / Т.М. Пляченко. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. – 28 с.
11. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу / Ю.Є. Юцевич. – Київ, 1998. – 160 с.

Додаткова:

12. Абт Ф. Школа пения: избранные упражнения для низких голосов в сопровождении фортепиано / Ф. Абт. – М. : Музыка, 1985. – 31 с.
13. Барсов Ю. Вокально-исполнительские принципы М.И.Глинки / Ю. Барсов. – М., 1968. – 66 с.
14. Вартанян И.А. Звук – Слух – Мозг / И.А. Вартанян. – Л., 1981. – 176 с.
15. Виардо П. Упражнения для женского голоса в сопровождении фортепиано / П. Виардо. – М. : Музыка, 1967. – 40 с.
16. Вілінська І. Вокалізи для середнього голосу: учб. репертуар / І. Вілінська. – К. : Музична Україна, 1989.
17. Вилинская И. Вокализы для низкого голоса с фортепиано [для консерваторий и муз. училищ] / И. Вилинская. – К., 1962.
18. Вокализы зарубежных композиторов: для высокого голоса в сопровождении фортепиано / Сост. А. Мишутин. – М. : Музыка, 1989. – 50 с.
19. Вопросы вокальной педагогики. – М., 1984. – Вып. 7. – 160 с.

20. Гарсиа М. Школа пения / М. Гарсиа. – М. : Госмузиздат, 1956. – Ч. I, II.
21. Гембицкая Е.Я. Последовательность певческого обучения / Е.Я. Гембицкая, Д.А. Дышлевская // Известия АПН РСФСР, – М., 1960. – Вып.110. – С. 85-104.
22. Гениуш А.Б. О совершенствовании методов обучения пению учителей музыки / А.Б. Гениуш // Совершенствование процесса профессиональной подготовки учителя музыки в условиях высшего педагогического образования : сб. науч. тр. – М. : МГЗПИ, 1982. – С.148 – 156.
23. Голубев П.В. Советы молодым педагогам-вокалистам / П.В. Голубев. – М., 1963. – 87 с.
24. Гонтаренко Н.Б. Сольное пение: секреты вокального мастерства / Гонтаренко Н.Б. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 155 с.
25. Добровольская Н., Орлова Н. Что надо знать учителю о детском голосе / Н. Добровольская, Н. Орлова. – М., 1972. – 32 с.
26. Егорычева М.И. Упражнения для развития вокальной техники / М.И. Егорычева. – К. : Музична Україна, 1980. – 117 с.
27. Емельянов В.В. Фонопедические упражнения : методическая разработка / В.В. Емельянов. – Кировоград, 1988. – 29 с.
28. Ермолаев В.Г. Руководство по фониатрии / В.Г. Ермолаев, Н.Ф. Лебедев, В.П. Морозов. – М., 1970. – 270 с.
29. Жербіна Л.М. Виховання професійної орієнтації в процесі індивідуальних занять з постановки голосу / Л.М. Жербіна, Г.С. Шоліна // Дослідження проблем професійної підготовки вчителя музики. – Київ, 1981. – С.25 – 32.
30. Заседателев Ф.Ф. Научные основы постановки голоса / Ф.Ф. Заседателев. – М., 1965. – 255 с.
31. Зейдлер Г. Искусство пения / Г. Зейдлер. – М. : Музыка, 1987. – Ч. II – 23 с.
32. Избранные вокализы для высокого голоса в сопровождении фортепиано / составитель Г. Тиц. – М. : Музыка, 1977. – 39 с.
33. Кантарович В.С. Гигиена голоса / В.С. Кантарович. – М. : Музгиз, 1955. – 156 с.
34. Кочнева И.Вокальный словарь / И. Кочнева, А. Яковлева. [– 2-е изд.] – Л. : Музыка, 1988. – 70 с.
35. Люш Д. Развитие и сохранение певческого голоса / Д. Люш. – Киев, 1988. – 144 с.
36. Малинина Е. Вокальное воспитание детей / Е. Малинина. – Л., 1967. – 45 с.
37. Менабени А. Методы вокальной работы в школе / А.Г. Менабени // Музыкальное воспитание в школе. – М., 1976. – Вып.11. – С. 86 – 94.
38. Назаренко И.К. Искусство пения / И.К. Назаренко. – М. : Музгиз, 1963. – 511 с.
39. Огороднов Д. Основные принципы вокального воспитания / Д. Огороднов. – К. : Музична Україна, 1989. – 142 с.

40. Панофка Г. Искусство пения: 24 вокализа для сопрано, меццо-сопрано или тенора / Г. Панофка. – М. : Госмузиздат, 1958.
41. Стулова Г.П. Дидактические основы обучения пению : учеб. пособие / Г. Стулова. – М., 1988. – 69 с.
42. Юссон Р. Певческий голос: исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса / Рауль Юссон. – М. : Музыка, 1974. – 262 с.